

יג. העניין השלישי - במדרגת הנהרגים על קדושת השם והאנוסים באונס השמד

דע, כי בכל מקום שאמרו בו חכמינו זכרונם לברכה "יהרג ואל יעבור", אם יהרג - כבר קידש את השם, ואם היה בעשרה מישראל - כבר קידש את השם ברבים. כמו חנניה מישראל ועזריה ודניאל ועשרה הרוגי מלכות ושבעת בני חנה ושאר ישראל הנהרגים על קדושת השם, הרחמן יקום נקמת דמיהם בקרוב! ובעדם נאמר (תהלים נה): "אֶסְפוּ לִי חֲסִידֵי בְרִיתִי עָלַי זָבַח", ואמרו חכמינו זכרונם לברכה (שהש"ר ב,ז): "הַשִּׁבְעֵתִי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם" (שה"ש ב,ז) - השבעתי בדורות של שמד, 'בְּצַבָּאוֹת' - שעשו לי צביוני ועשיתי צביונם, 'אוּ בְּאֵילוֹת הַשָּׁדָה' - ששפכו דמם עלי כדם צבי ואיל, ועליהם הוא אומר (תהלים מד,כג): "כִּי עָלֶיךָ הִרְגָנוּ כָּל הַיּוֹם". ואיש שיזכהו האל לעלות במעלה עליונה כזאת, כלומר שנהרג על קדושת השם, אפילו היו עוונותיו כמו ירבעם בן נבט וחבריו - הוא מעולם הבא. ואפילו לא היה תלמיד חכם (זוכה למעלה גדולה בעוה"ב), וכך אמרו עליהם השלום (פסחים נא): "מקום שהרוגי מלכות עומדים - אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם, כגון הרוגי לוד"¹⁷, וכל שכן דאיכא תורה ומעשים טובים - כרבי עקיבא וחבריו.

¹⁸ ואם לא יהרג, אלא עבר מפני האונס ולא נהרג - לא הטיב לעשות, והוא מחלל שם שמים באונס. אמנם אינו חייב עונש מכל השבעה מיני עונשים¹⁹, והם: ארבע מיתות בית דין, כרת, מיתה בידי שמים ומלקות, שלא מצאנו בכל התורה כולה לא בקלות ולא בחמורות מקום שיחייב ה' גבול מגבולי העונש לאנוס, אלא לעושי ברצון, כמו שאמר (במדבר טו,ל): "וְהִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיַד רָמָה מִן הָאֲזָרַח וּמִן הַגֵּר - אֵת ה' הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מִקֶּרֶב עַמָּה", ולא שהיה אנוס. וכך אמרו בכל התלמוד (נדרים כז,א): "אנוס דאורייתא הוא, דכתיב (דברים כב,כז): 'כִּי פָאָשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל רֵעֵהוּ וְרָצַחוּ נֶפֶשׁ בֶּן הַדָּבָר הַזֶּה'²⁰. ובהרבה מקומות אמרו: "אנוס רחמנא פטריה!" ולא נקרא לא פושע ולא רשע ולא פסול לעדות, אלא אם כן עשה עבירות יפסל בהן לעדות,

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 17 רש"י: "לוליינוס ופפוס אחים, שהרגם טוריינוס הרשע בלודקיא, כדאמרין במסכת תענית (יח,ב) על ידי גזירה שנגזרה על ישראל להשמיד, על שנמצאת בת מלך הרוגה וחשדו את ישראל עליה, ועמדו האחים הללו ואמרו: מה לכם על ישראל? אנו הרגנוה". מלשונו משמע שהיו גויים. ומהרמב"ם ניתן לפרש שהיו יהודים משומדים כירבעם, ועליהם נאמר "אין כל בריה וכו'".
- 18 הרמב"ם יוצר חילוק מהותי בין חשיבות המצווה וחומרת העבירה לבין העונש עליה. מצד אחד הוא קובע שמצוות קידוש השם ואיסור חילול השם הם עניינים חמורים ועיקריים ביותר, ומצד שני - אין ענישה אם עבר עליהם באונס.
- 19 נראה שבא להוציא קנסות בממון, שבהם יש חיוב אף על אונס.
- 20 פירוש: התורה שם מסבירה מדוע אין אנו מחייבים את הנערה המאורסה שנאנסה בעונש, אף שהיה עליה להיהרג ולא לעבור, והטעם מפני שאנסוה לזה.

מסלול 1: יום א, כ סיון
מסלול 2: יום ב, כ סיון
מסלול 3: יום ג, יט סיון
מסלול 4: יום ד, יח סיון

אלא שהוא לא קיים מצוות קידוש השם²¹, ולא יקרא שמו מחלל שם שמים ברצון בשום פנים.

אמנם מי שיאמר או שיעלה בדעתו, מפני שאמרו חכמינו זכרונום לברכה: "יהרג ואל יעבור" שאם עבר שיהיה חייב מיתה (או על עצם העבירה שעבר שעונשה מיתה²² או על חילול השם שעשה כשלא מסר נפשו ולא קיים מצוות "ונקדשתי") - זו טעות גמורה! שאין הדבר כן, אלא כמו שאספר.

וזה שהוא מצווה שיהרג, ואם לא נהרג - אינו חייב מיתה, ואפילו עבד עבודה זרה באונס - אינו חייב כרת, וכל שכן שלא יהרגוהו בית דין, וזה העיקר הוא מבואר בתורת כהנים. אמר ה' יתברך בנותן מזרעו למולך (ויקרא כה): "וְנִתַּתִּי אֶת פְּנֵי בְנִפְשׁ הָהוּא" - ולא אנוס ולא שוגג ומוטעה! אמר שאנוס ומוטעה לא יתחייב כרת, אף על פי שאם עושה במזיד וברצון - חייב כרת, וכל שכן עבירות שיתחייב על זדון וברצון מלקות ארבעים שלא יתחייב אם עשאן באונס במלקות בשום פנים. וחילול השם בלאו הוא, כמו שאמר ה' יתברך (שם כב, לב): "וְלֹא תַחֲלִלוּ אֶת שֵׁם קְדֹשִׁי", וידוע הוא כי שבועת שקר הוא חילול השם שכתוב בתורה (שם יט, יב): "וְלֹא תִשָּׁבְעוּ בְשֵׁמִי לְשָׁקֵר וְחָלַלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי ה'". עם כל זה לשון המשנה (גדרים ג, ד): "נודרים להורגים ולחרמים ולמוכסים שהיא תרומה (=כלומר, מותר להישבע לשקר שהסתורה היא תרומה כדי שלא יגבו הגויים ממנה מס), בית שמאי אומרים: בנדר, ובית הלל אומרים: בשבועה!"

ואף על פי שהעניינים האלה הם מבוארים בעניין, ואין צריך להביא ראיות עליהם בשום פנים, כי איך יושם דין מי שעשה באונס שווה עם מי שעשה ברצון?

וכשאמרו חכמינו זכרונום לברכה: "יעבור ואל יהרג"! וראה זה האיש "יותר יקר מהחכמים ויותר מדקדק במצוות" (=כלומר שחושב את עצמו לצדיק יותר מחז"ל ועל כן ראה להתחסד) והתיר עצמו למיתה בפיו ובלשונו וקידש את ה' לפי דבריו - הוא חוטא ומורד במעשיו, והוא מתחייב בנפשו לפי דברי ה' יתברך (ויקרא יח, ה): "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אַתֶּם הָאָדָם וְחֵי פָהֶם" - ולא שימות בהם (סנהדרין עד, א).

הערות - ילמד ענוים דרכו

21 כלומר אינו נחשב רשע ואינו נפסל לעדות עקב האיסור שעשה כי לא עשהו ברצון. ועל שעבר על מצוות "ונקדשתי" ועל לאו של "ולא תחללו" - אינו נקרא רשע ואינו נפסל לעדות כי הוא לאו שאין בו מלקות.

22 הסברה היא שכיוון שאמרו "יהרג ואל יעבור" - אין לו פטור של אונס, ואם כן נחשב כעובר עבירה זו ברצון.

מסלול 1: יום א, ב סיון	מסלול 3: יום ג, יט סיון
מסלול 2: יום ב, ב סיון	מסלול 4: יום ד, יח סיון

יד. והעניין הרביעי - מעניין (המיוחד בזה השמד בין השמדות, ומה שראוי לאדם שיעשה בו

דע שכל השמדות שהיו בזמן החכמים היו מצווים בהם לעבור על המצוות, והיתה במעשה מעשה, כמו שאמרו בתלמוד שלא יתעסקו בתורה ולא ימולו את בניהם או שיבעלו את נשותיהם נדות. ואולם זה השמד לא יתחייבו עשיית מעשה, זולת הדיבור בלבד (=להודות בשליחות הנביא שלהם). ואם ירצה אדם לקיים תרי"ג מצוות בסתר - יקיים, ואין אשם לו אלא אם הקרה עצמו בלא אונס שיחלל שבת, והוא אינו בכך אנוס, כי זה האונס אינו מחייב לשום אדם מעשה, אלא הדיבור בלבד.

וכבר נתאמת אצלם (=המוסלמים יודעים) שאין אנחנו מאמינים באותו הדיבור, ואינו בפי האומרו - רק להינצל מן המלך, כדי להפיס דעתו בדיבורים מן הדיבור. וכל מי שנהרג כדי שלא יודה בשליחות אותו האיש, לא יאמר עליו אלא שעשה הישר והטוב, ויש לו שכר גדול לפני ה', ומעלתו במעלה עליונה, כי הוא מסר עצמו לקדושת ה' יתברך ויתעלה.

אבל מי שבא לשאול אותנו אם יהרג או יודה, אומרים לו שיודה ולא ייהרג, אבל לא יעמוד במלכות אותו המלך, אלא ישב בביתו עד שיצא אם הוא צריך, ומעשה ידיו יעשה בסתר. כי מעולם לא נשמע כמו זה השמד הנפלא (=החריג) שאין כופים בו כי אם על הדיבור בלבד. ולא יראה מדברי רבותינו זכרונם לברכה שיאמרו: "יהרג ואל יעבור ואל יאמר דבר אחד שאין בו מעשה", אבל "יהרג" כי אשר יחייבוהו לעשות מעשה, או על דבר שהוא מוזהר עליו.

שאלות מנחות:

- ✦ האם כשאמרו חכמים "יעבור ואל יהרג" הוא חייב לעבור, או שמותר לו למסור את נפשו? מה היחס לאדם שהחליט "להחמיר" ולמסור נפשו במצב זה?
- ✦ מדוע מצוות קידוש השם היא מצווה שהשכר עליה כה גדול?
- ✦ בדרך כלל חומרת המעשה נמדדת על פי חומרת העונש (עיין בפירוש המשנה לאבות ב, א ששם ביאר הרמב"ם שחומרת העונש מלמדת בדרך כלל על חומרת החטא²³). איך

הערות - ילמד ענוים דרכו

23 על המשנה "הוי מחשב הפסד מצווה" וכו': "במצוות לא תעשה, הנה ביאר הכתוב העונש על כל אחת מהן, מלבד המעט, וחייב בקצתן מיתות, ובקצת כרת, ומיתה בידי שמים, ומלקות, וידענו מן העונשים מצוות לא תעשה כולן, מה מהן איסורי חמור ומה מהן למטה מזה, והן שמונה מדרגות: המדרגה הראשונה, והיא החמורה שבהן - הם הדברים אשר חייב בהם סקילה. והמדרגה שלמטה מזו - מחויבי שריפה. והשלישית - מחויבי הרג. והרביעית - מחויבי חנק. והחמישית - מחויבי כרת. והששית - מחויבי מיתה בידי שמים. והשביעית - מחויבי מלקות. והשמינית - לאוין שאין לוקין עליהן. ומאלה המדרגות נדע גודל החטא וקוטנו". ואולי יש לחלק בין חשיבות המצווה לבין חומרת

מסלול 1: יום א, כ סיון
מסלול 2: יום ב, כ סיון
מסלול 3: יום ג, יט סיון
מסלול 4: יום ד, יח סיון

- אפשר להסביר את הפער כאן בין מעלת המצווה לבין חסרון העונש?
- ✦ האם ניתן לחלק בין מצווה של עבודה זרה שעשה בכפייה לבין המרת דתו בכפייה? שהרי במקרה של השמד הוא לא היה מדובר על כפייה להשתחוות לפסל אלא על כפייה לשינוי הזהות הדתית?
 - ✦ האם ההודאה בשליחות הנביא שלהם שייכת לאיסור עבודה זרה או למצוות "ונקדשתי"? מה הסיבה להיתר לומר שמאמין בשליחות הנביא שלהם: שאין זה מעשה אלא דיבור או מפני שהם בעצמם יודעים שאין אנו מאמינים במה שאנו מחויבים לומר?
 - ✦ האם לפי הרמב"ם יש "חסידות" במצוות קידוש השם? כיצד הרמב"ם אומר ב"עניין השלישי" שמי שנאמר עליו "יעבור ולא יהרג" ונהרג, שהוא חוטא ומתחייב בנפשו, ומיד אחר כך "בעניין הרביעי" כותב שמותר לו "לעבור ולהודות בשליחות נביאיהם" ומצד שני מי שנהרג על כך מקבל שכר?

הערות - ילמד ענויים דרכו

החטא שבה כלפי האלוהים: אכן כשחילל את השם באונס - המרי כלפי ה' אינו גדול, כי עשה באונס, ואם כן "החטא" כלפי ה' הוא קטן, אך הקלקול והחומרה שלו - גדולים מאוד.

מסלול 1: יום א, ב סיון	מסלול 3: יום ג, יח סיון
מסלול 2: יום ב, ב סיון	מסלול 4: יום ד, יח סיון